

Počinak u porcelanu

Trudan gorkim mirom gdje mi lijenost vrijeđa
slavu zbog koje sam pobjegao divnom
djetstvu ružičnjaka ispod plavih preda,
sedam puta trudan po savjetu kivnom
da bdijući kopam opet novu jamu
u škrtom zemljištu mojeg mozga lednom,
grobar bez milosti za jalovost samu,
— što toj Zori reći, Sni, kad priđu jednom
ruže, kada stravom blijedih ruža svojih,
to prostrano groblje prazne rupe spoji?

Bacam proždrljivu Umjetnost okrutne
zemlje, te se starom prigovoru smiješim
prošlosti, drugova, genija i mutne
lampe kojom svoje umiranje tješim.
Slijediću Kineza srca bistra haran
kom je čisti zanos dati zalaz kistom
na snježnim tasama za mjesec očaran
čudna cvijeta što ga promirisu listom
s kraja na kraj. Cvijet što, dijete, osjeti ga
gdje se uz filigran plavi duše cijepi.

Kad smrt bude takav san mudrog bez briga,
izabraću jošte mlad krajolik lijepi,
na tasama ću ga snimiti rasijano.
Tanka blijeda crta plavetnila biće
jezero u nebu naga porcelana,
jasan polumjesec bijelom maglom sviće
svoj spokojan rog u ogledalo voda
bliz ga tri smaragdne trstike, tri boda.

(Preveo T. U.)

Stephane Mallarme.

Белешка
~~Белешка о земљи~~

Данашњи човек, обузет преустројством друштва, није више довољно оно што човек у првом реду јесте, и остаје: биће природе, биће које живи на земљи, живи земљом, живи, у смислу крајњег циља, за земљу, јер се значају и лепоти земље додаје све што се на њој ствара. Човечанство је један поред и један карактер земље. У сваком груменчићу земље има и мозга. А данашњи је човек много пореметио своје односе

изгубио

Lice

према природи, навикао да мисли и посматра у једној области добро проученој додуше, али ограниченој. Неприродно је и неморално што се човек настањен у граду сети земље само приликом земљотреса. Држимо се и управљамо у свима класама, по нечем скоро присилно обавезном у механизму друштва. И сељаци и интелектуалци схематизовали се на начин техничких радника. Има много спутаног у најснажнијем данашњем човеку. Бесумње је добро што је дошло до покрета човека друштвеног; али не баш зато морати доћи до покрета човека ширег, елементног, природног, земљиног. Јер сваку друштвену револуцију и покреће и носи и преображава лична револуција. Личне револуције су дубље, јаче, племенитије. Зато што је човек нешто широко, опште, непроменљиво у суштини, док је друштво само структура, облик специјалан и пролазан. Човек је стварност, као и земља и природа; друштво је ствар, као и политика и наука које га образују, слажу и опет разлажу. Једини стални фактор друштва то је симпатија човека за човека, а то је питање осећаја и срца, дакле питање нагона, дакле питање човека суштинског и земљиног. Не може цео човек стати и остати ни у којем, ма како добро проученом полигону једне искључиво друштвене логике и нужде; јер човек живи енергијама земље, његов се живот и смисао продужавају тамо далеко куда се продужава смисао егзистенције земље као небеског тела. И до биолошке смрти земљине, и до астрономске смрти њене, ми смо с њом, и у њој, и она.

Каже се: данас се све оснива на науци; и најпростији свакидашњи живот човека управља се друштвеним наукама. То је сигурно поуздано и здраво гледиште за многе ствари и проблеме. Али човек премаша то гледиште. Човекова материја и његове радне енергије нису тако пасивно пластичне да би се могле сасвим механички прилагођавати правилима и огледима друштвених теорија. Не може се увек под просто објашњење подвести оно што је компликовано; под рационално објашњење оно што је и ирационално. У човеку има више атома него звезда у простору, каже Едингтон. И премда наука ни једно ни друго није тачно избројала, та аналогија је истинита, и она безусловно мења поглед човека на себе сама и на ствари. Биће дакле да је једнострано схватање кад људи хоће да из друштвених наука диригују целокупним животом човека сина земљиног. Ми смо данас у пуном романтизму социјалних наука! А не може никоја наука, па ни друштвена, овладати тако многограним и уједно духовним проблемима какви су: рад, хлеб, достојанство човеково.

То троје се своди на једно: на рад. А рад је оно божанско.

даровање које нам је дато као највећа моћ и највећа радост, као сродничка веза са земљом и с Богом. Рад је мистичко учествовање у васелени; ради и болестан човек; разумно ради многе послове човек који је умоболан. И зато је рад далеко од тога да би био само питање привреде; у раду су сва питања овог и оног света у човекову животу. Радни инстинкт у човеку је, као што су и силе земљине, слободно креаторски нагон, и само под условима механички. Рад је у нама оно вечно емпиричко што жели да савлађује тешкоће интуитивно, на разне начине, као што природа савлађује и исправља свој рад и грешке. Рад је идеал, нешто што се никада не решава и не систематизује дефинитивно. Човек има да мисли о смислу и тајнама рада, не само о привредном рефлексу његову. Сва философија, сва велика поезија, то су у основи расправе о раду човекову. Радни нагони наши истурају нас, преко професија и службе друштву, у висину или даљину мистичких односа. У дневнику једног младог совјетског Руса читамо: »Данас је прописни дан за одмор. Ја радим«. А сва Русија, понесена једним ванредним ритмом преображења, не види да у њеном напору има више аскетства него механичке солидарности. Она не само да ради, она се жртвује. Тражећи нов облик човека она тога човека, полако и не знајући, преводи из ужег човека друштва у ширег човека земље, земље савезника и брата и идеала.

Ако једним погледом унутрашњих очију својих пређемо по земљи, копну и водама, морамо се запрепастити. Сем врло ограничених места, земља је занемарена, неуражена, невољена. Од свих рђавих и запуштених домазлука на њој, државних и приватних, земља сама је најзапуштенији домазлук. Људи губе из вида да им је земља и капитал и економија и отаџбина и идеал. Земља је фактор који би морао прво место заузимати у сваком материјалном и моралном систему нашем. А у ствари? Ниједна школа не учи нас да имамо визију целе земље као своје земље; не учи нас да ми сав тај спољашњи свет носимо у себи наследно. Ниједан морални систем не учи нас патриотизму према земљи, према отаџбини која не намеће ни једну аутоматску истину, а за добар узајамни однос тражи од човека свега два, али два вечна и вечно здрава услова: велику једноставност и велику логику. Ниједан политички систем не учи нас да је земља тако огромна и тако свачија, да се изделити и разграбити не може. Из историје знамо за покушаје противне: људи су конструисавали континент у име вера, у име владарских алианса, у име покрајинских уговора. Али све то протиче, јер је принцип земље један за воду и за копно. И копно иде, и вода иде. Човек, имао или немао иначе слободне

V Rad je
ne samo da
fizički radi
i duhovno iz-
lazi.

V kao

воље, према земљи је нема. Не може нико узети чашу »своје« воде не само из реке, него ни из бунара у »свом« дворишту. И бунар једног дана оде, па и двориште. У Северној Америци су последњих година милијарде тона земље отишле за орканима и водама. Не може човек без једног тајанственог обрачуна држати ни своју њиву ни своју шуму, и зато је боље да их и не држи. Оно што људима треба за живот и рад и достојанство, обиље хране и сировина и рада, може дати само земља, а нити царство нити спахијство. Некада, »племић« је значао нарочит однос човека према људима и стварима, а не посед. Код старог песника XIII века, Ритбефа, читамо: Какви сте ви племићи кад земљу поседујете.»

Са гледишта земљиног карактера нелогично је што све већи и већи број људи теже да живе на скученим просторима, на истовестан начин, да живе један од другог и један на другом. Заиста, све, од нечије бунде до нечијег талента, има данас свога заводљивца, паразита, пљачкаша. Сузила нам се свест, не знамо колики би требали да су измаси наших спољашњих и унутрашњих покрета, не знамо још шта све на земљи овој може бити начин ~~живота~~ и циљ живота наших. Отуда човек на неколико квадратних километара тла изводи чуда, а немерена пространства остају изван физичког и духовног средства с њим. Русија, данашња, и она ранија, у тежњама најбољих њених синова, чинила је можда највеће напоре у смислу том да се држави даде лице и карактер земље, да »друштво« чине сви Руси, да човек живи интегралним, свеже природним животом са огромним пољима творачког рада. Од Толстојевих сељака и савешћу узнемираваних поседника па на овамо до Чељускинаца, један је конач.

Земља наша, коју религија спомиње с ужасом као неки дубоки подрум на дну света, заборављајући да и земља лебди у простору; земља наша, чија је економија енергија дала начела за све наше логичке законе; земља наша, на којој се свугде може опстати и која се свугде може волети — она сигурно чека друго људство. Ко зна где ће оно кренути. Можда из крајева на које данашњи владајући човек најмање мисли. Писано је недавно о томе како су Гренланђани одбили предлог Данске да се раселе, одбили без предомисљања и ценкања. А ти људи живе ужасно, по нашим појмовима. И то нису дивљаци, него свет који диже школе, ради са напетим енергијама, привлачи доста Американа и Европљана који остају тамо на раду. Продире, у најновије доба, једна занимљива и симптоматична литература у смислу препоражања човекових односа према земљи, у смислу једног новог духовног пионирства. То је један део француске књижевности који скоро да више не

зна за град; затим књиге са Исланда, па из руских арктичких области. Казује нам се ту о људима, који, наравно, раде и да привреде, али који раде и с маштом; који немају страха од количине рада; нити имају страха од оног библијског зноја, нити парадирају са пролетерским знојем; а куну нам се да се и они врло много зноје ма да су у хладним појасевима настањени. Ено уосталом и филозоф Севера, Скандинавац Киркегор, баш о зноју говори: »као да је то нешто одлучујуће да ли се човек зноји или не зноји; зноји се и онај који плеше...«

Спомињемо из оне литературе, примера ради, руски роман Павла Низовоја *Океан*, где се под океаном разуме вода и обала арктичке руске области. Атмосфера те књиге је тако здрава, свежа, оштра, као чист ветар. Потребна је таква књига људима који живе у зидинама града. Николај ^у по унутрашњем ^у нагону отишао у тежак живот, у дивљину; он воли земљу као пријатеља; он је гладан живота са земљом без посредништва; он носи природу у свести и у машти. Њему се сапетим чини живот његовог сина, радника комунисте; има осећање да људи, спутани у ма како користан аутоматизам, задовољавају увек нечију страст за моћју. Николај је документ да човек ~~тежи~~ тежи и раду идеалног порекла, не само утилитарног. Да је човек по природи својој ближи и биљци и птици буре, него баштовану у врту на петнаестом спрату куће. Да је човек прво пионир, истраживач и уметник, па тек затим квалификован радник. — Годе документи као што је Николај; документи о раду ради радости између човека и природе; о спиритуалисању рада који се делимично поклања земљи; о људима који живе трудно али нису гладни.

Није заиста из бића ове наше планете произашло да човек не зна шта ће и куда ће, да се убија од глади, да човек човеку једнако гледа у зубе и у торбу, и испружа длан. Да ли је икада пре данашњице било времена кад је најчешћи гост, и сваки-дашњи гост, био просјак! Земља ова ни по чему није отаџбина и учитељица просјака и очајника. Од ње нам нису дошли закони очајања који данас владају друштвом. Људство се претворило у праве очајнике, човек више не уме живети самосталан; а у гомили, један пуза уз другога, паразитишу један на другоме на све начине, идејама, доктринама, професијама, злочинствима. Људи су данас полетни у изуметцима техничким, а изузетно ~~неинтуитивни~~ неинтуитивни, неоригинални, по снагама карактера. Не умемо се »држати«. Навикли смо да нас новац држи, да све само новцем плаћамо, и нико више неће собом, карактером својим да плаћа нешто оригинално и самостално. Новац је убио карактер. А на карактерима базирају и сви сукоби и све симпатије. И појединци и народи се слажу или сударају због

Умисао и
радоу,

= идеално

Толи

Уга

~~Уга~~
~~Уга~~

карактера. И класе су настале из карактера. Карактер је друго име за достојанство човеково, а достојанство, у овој или оној форми, урођено је човеку. Земља улива карактер у свакога онога ко има однос према њој. Сељаци се увек боље »држали« и од радника и од госпoде. Сељак је онај који еволуира у племића, то јест у човека у коме је земља развила карактер до херојства, мудраштва, религиозног човекољубља. Руски помјешчик и енглески сквајр су првобитно добри ~~човеци~~ облици, само су дегенерисали. Требало ~~је~~ је смањити посед а повећати достојанство класирајући ~~их~~ карактер као одлику и племство; или их негирати, ако се карактер не »држи«.

Данас живимо у апсурду. У судару ширег и ужег човека, и у сировој победи ужег човека друштва над ширим човеком земље. Отуда страховите једностраности у свему, од ~~општим~~ поступака и система до еволуције срцаца у смислу позитивном и негативном, у смислу осећаја симпатија и осећаја антипатија. Отуда заблуде читавих народа. Поразно је видети како су крупни вођи данашњи, са незнатним изузетком, жалосно једнострани у таленту, у култури, у моралу, у методама. Туп је цео свет за осећање које пенетрација, за узајамно продирање и задахивање људи и природе, људи и бескрајног света идеја које од земље потичу. Та тупост нас је отерала у идолопоклонства: машини, новцу, претераној механичкој солидарности. Тим једностраним путем смо упали и у једнострано веровање да данашња невоља лежи искључиво у економском питању, и, ако је слободно рећи тако, да економско питање значи само економију. Никада несрећа људска није била само у економском проблему, па није ни данас. Све је у човеку, а човек није једностран. Један бескућник пролетер, у доброј француској новели, каже своме »спаситељу«: »Оставите ме на миру већ једаред са тим радом, са том робијом. Спасите човека из човека«.

Људи су данас у нездравим односима према људима и земљи, хлебу и раду и достојанству, ~~према себи самим~~. Свако разуман имао би, пре сваког удружења, да рашчисти питање сам са собом, да се определи за став према земљи и друштву пошто одлучи у ком смислу може он сам променити стил и стандард свог живота. То је пут да се већ на првом кораку увиди да је проблем свих проблема моралне природе. Станите лично очи у очи са одговорношћу, очистите материјални проблем, свој и туђ, од секташког и једностраног, и проблем ће се претворити у морални проблем. И француска и руска револуција изашле су из крика неправде и бола, дакле из срца, и само им кроз срце има лека. Трбух се може оброком јела блажено задовољити; оно што и после тога страда, то је морално

осећање. Питање хлеба није само питање економије и научне спекулације, него је морал или неморал, питање осећаја симпатија или антипатија. Руши се у Београду једна стара зграда. У гомили простих радника у блузама и грудњацима, чупа пијуком земљу и зидни материјал човек средњих година у доста очуваном цивилном оделу. Господин без хлеба. Ради мирно, сат, два. Опажа одједаред да пропада одело, једино, сигурно. Дебелом хартијом се опасује да заштити панталоне. Пуца капут. Тражи невољник од једног друга блузу која виси о дрвету. Грохот смеја и исмевања, и одбијена молба. Тражи врећу. Још већи смех. Господин сагиба главу, ради даље, брише сузу, не једну.

И хлеба и рада има доста у стварности ове земље, али их нема доста у друштвеном систему. Научни системи су нас поделили у потрошаче и произвођаче, и на обе стране уселили менталитет великих права а што мањих дужности, уселили фантастичне претставе о животу из којег би машине требале да изгоне трагедију. Машина нам је донела искључиви смисао за новчану привреду. Радник ради будућашто, само пару да узме. Просјак неће хлеб и комад меса, хоће динар. Цео свет, као у психози, говори само једно: новац. Или новчана привреда или ништа. Или доћи до доста новца, или се уврстити у жртве кризе и у незапослене. За тај став постоји данас готова техника, свима приступачна. О хлебу се не говори, о земљи се не говори. Не говори се о умереном колективу, задругарству, на који земља упућује, и који би се могао назвати психолошким колективом према оном великом и одвише механичком колективу. Додуше, подразумева се често све то у оном што се говори, али то обично онда кад се казују научне истине, је у животу и природи важе само делимично, само као теорија. Животне истине су стварност, такве истине прати увек низ разноврсних појединости које немају везе с науком. Хлеб, например, није ни научна чињеница ни научна истина. Ниједна дефиниција хлеба није тачна. Храна која из земље излази питање је не само планског и техничког, него и мистичког односа човекова према земљи. Хлеб је оно што ~~може~~ не може само платити и купити. Земља не зна за новчану цивилизацију. Буду ли се даље ништиле везе, везе материјалне и спиритуалне, између земље и људи свих слојева, чак и сељака, земља ће ојаловити. Земља је жива, и ако машина до краја пресече додир човека са тлом, ако земља при обради њива и вртова неће баш никако више водити руку човекову и радни нагон његов, и она ће се променути према човеку, почеће да производи нешто што ће збунити и човека и машине и друштвене науке. Апсурдно је тврђење да је дошло време кад

~~12~~
12

6 u

нико више не може сам производити хлеб од семена до печене лепиње. То учење је између осталог криво што је за време рата долазило до онако страховитог одсуства хлеба. Машинизирао се и мозак у човеку. У стању је човек да верује апсурду, и да га, као глумац, сам собом представља. Успео је човек да се, као ствар, искључује из својих природних односа, да здрав читав скрсти руке и не ради ништа данима и недељама. То је, кажу, проучен систем. Али се при том систему коче економски покрети не само у човеку, него уопште, и они ван система, сарадња природе и времена. Човек није само радник у друштву, него је и радник на земљи, и то не само себе ради него и земље ради. Игноровање земље, презирање и мржња према земљи, то је дегенерација човечанства.

Долазе вести са више страна — француско село предњачи — да прости људи сами од себе поправљају своје односе према земљи, организију се без науке у друштво, враћају се раду као инстинкту. Расељавање опада, има чак досељавања; ~~сега~~ ^{рефа је} глад. Заиста би тешко било помирити се с идејом да људству прети буквално људождерство од глади и незапослености и мржње, и да се човек не може ишчупати из ове материјалне мизерије. Та је мизерија једнострано грешење човека, друштва и науке. Људи су ударили асфалт између себе и земље, и живе у једном неуротичарском страху да су осуђени на глад и нерад. Апсурди, и то варварски, нижу се. Уче човека да умртвљава радни инстинкт. Са хлебом се тера шала: у плодном крају натоваре брда пшенице; чекају да је за новац купују они који немају ни новаца ни хлеба; спаљују пшеницу. У доба јакот социјалног покрета, антисоцијалне одвратности! И сва теорија и сва пракса не зна шта ће, и где је погрешка. Ако је дозвољено ту имати мало хумора, онда све то потсећа на глупу ону Гогољеву бабу која крши руке: »Ужасно лаже тај човек, али ништа се ту не може, није он крив, то је божја воља«.

Све што данас људи предузимају као мере — акције и реакције — једнострано је. То је у општој политици, то је у свакој посебној политици. Једностраност вуче у варварство, у методе сировости. Губе људи нагон за хармонију, спољашњу и унутрашњу. Право је чудо колико је данашњи интелектуалац и данашњи сељак тип расејаног и разбијеног човека; колико су слаби у концентрацији себе. Отуда су скоро сви покрети на бази неспоразума, антипатије, мржње. Губе се у људима сигурне атактичке снаге које нам од земље долазе, снаге законности, стабилности, моралне координације. Дижемо стандард интелигенције и стандард савести друштвене, а на којој подлози? Људство је дезертирало са земље у царство новца. Човек се мери и вреди по куповним моћима, а радне енергије

се вулгаризују и варваризују. Здружавају се радници хладним методама у име сирових надмоћности. Ради човек без радости; не ствара егзистенцију, него је чека од државе, друштва, система. У менталитету је грабљење новца, готованство, просјаклук. Један део људи је збиља беспомоћни невољник. Али се у свима слојевима одржава тврдоглава ~~државна~~ и бесмислена истрајност оних који чекају да им се даде. Да им се даде хладном методом, без љубави и доброте и икаквог односа и споразума, али да им се даде. И то «чекање» има све варијације, чак тамо до највиших класа, где се чека нарочити положај и приход, и ако то не дође, и тај се кандидат сматра жртвом кризе. О просјачком менталитету је много писао у својим причама Иван Цанкар, који је ствари ванредно прецизно видео. Али он је имао на уму углавном однос покорних «хладњачких» људи према јачима, према оном што влада. Данас имамо тај менталитет међу онима који се буне. Не пасивитет измирења и покорности, него пасивитет изазивачког чекања.

За одмор људи треба, после толиких техничких, један морални проналазак. После разних еволуција треба еволуција срца у смислу племенитости, једноставности, јаким осећаја симпатија за земљу и човека. Једна обнова односа човекових према самом себи на основи ревизије односа његових према нечем реалнијем и од државе и од друштва, дакле према земљи. Нема икаквог колектива људског без земље као идеала. Јер је само земља заједничка, сродна и драга свима људима без разлике. Класе друштвене губе смисао ~~оно~~ пред земљом и природом; осећаји човечности и симпатија су зависни од идеалног односа према земљи.

Земљу треба издићи као појам и фактор. Обновити свест о њој, и љубав према њој, и рад за њу. Земља је за нас људе нешто најстварније, а уједно нешто што превазилази све реално, као што идеал и мора. Она је недокучна и пуна тајни, а уједно јасна и непосредно плодна под рукама малог детета које прстом вади из ње глисту за удицу, да би затим извадило рибу из реке. Пустимо се да нас ~~на~~ после разних других фактора и земља диже у смислу свог ~~карактера~~ и ~~ка~~ категорије.

То питање новог односа човекова према земљи питање је које активно узнемирује, понекад скоро мучи.

Исидора Секулић

~~###~~

T Rao